

Irina Buliga

Trends in the late Protestant Communities of Volyn in the Second Half of the Twentieth Century

This article analyzes the major trends in the later Protestant communities in Volyn second half of the twentieth century. Attention is focused on the general terms that are characteristic of late Protestant communities definite period.

Keywords: late Protestants, community, subcultural groups.

Надійшла до редакції 20.01.2015 р.

УДК 271.2-57,,17”:930,,18”

© Віктор Мудеревич
(Чернівці)

ПАЛОМНИЦТВО ДАНИЇЛА ІГУМЕНА: ДОСВІД ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДОСЛІДНИЦЬКИХ СТУДІЙ ХІХ СТ.

У статті проаналізовано наукові дослідження, присвячені вивченню паломництва ігумена Даниїла в Святу Землю. Дослідники ХІХ ст. приділяли увагу джерелознавчому і текстологічному вивченню праці паломника. У цей час до наукового обігу було введено синтетичний варіант «Ходження ігумена Даниїла», а також зроблено його критичний аналіз.

Ключові слова: паломництво, Свята Земля, Даниїл, Єрусалим.

Постановка проблеми дослідження. Коло питань, пов'язаних із науковим вивченням текстологічних, лінгвістичних і змістових аспектів «Ходження ігумена Даниїла» (далі – «Ходження»), з точки зору фахового аналізу та інтерпретації опрацьованого матеріалу знаходили своє вирішення наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. у численних публікаціях, які недостатньо вивчені на рівні самостійного узагальнюючого дослідження. Аналіз виділеної теми обумовлюється й диктується **метою** даної розвідки, що актуалізується потребою осмислити, систематизувати й підсумувати численні напрацювання вітчизняних та зарубіжних авторів означеного періоду.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання** дослідження:

- прослідкувати основні методологічні підходи у вивченні паломництва в означений хронологічний період;
- проаналізувати особливості текстологічного вивчення пам'ятки давньоруської літератури;
- визначити основні досягнення дослідницьких студій та їх потенційність для сучасного наукового дискурсу.

Рівень дослідження проблеми. Окремі аспекти виділеної нами тематики в різний час отримали своє симптоматичне вивчення в низці наукових праць вітчизняних та зарубіжних авторів. На особливу увагу заслуговують розвідки А.Поппе, Є.Малетто, Ю.Завгороднього, В.Данілова та ін. Разом з тим, варто констатувати, що багато питань залишаються відкритими, тому потребують додаткового аналізу.

Виклад матеріалу. У руській православній традиції першим твором паломницького жанру справедливо можна вважати «Ходження» ХІІ ст. У ньому описана мандрівка ігумена Києво-Печерського монастиря Даниїла до Палестини у 1106 – 1107 рр.

Перші згадки «Ходження» в критичних виданнях датуються кінцем ХVІІІ ст., коли окремі уривки твору репрезентував у своїх фундаментальних працях М.Карамзін, який один із перших зробив спробу визначити постать автора [10]. На думку історика, після свого повернення із Святої Землі Даниїл став у 1113 р. єпископом Юрійським [24].

Дослідивши відомі на той час списки давньоруського паломника, митрополит Євгеній вважав, що подорож ігумена Даниїла відбулася на початку XII ст., тобто після Першого Хрестового походу [29, с.112]. Дослідницьку увагу автора привернули непрямі вказівки у тексті джерела, що, на його думку, могли б допомогти визначити точний час подорожі. По-перше, Даниїл розповідав про зустріч із першим королем Єрусалима Балдуїном I Фландрським (1100 – 1118 рр.). Зокрема, руський прочанин перебував у складі його війська, яке йшло походом на місто Дамаск. По-друге, у «Ходженні» є вказівка на те, що містом Акрою володіли вже хрестоносці. По-третє, відправляючи богослужіння на Святій Землі, руський ігумен подає перелік осіб (за здоров'я яких він ревно молився), де Київський князь Святополк Ізяславич (1093 – 1113 рр.) згадується ще живим. Окрім цього, на думку митрополита Євгенія, Даниїл походив із Чернігівщини, оскільки порівнює Йордан із річкою Снов, яка знаходилася саме у цих землях [29, с.112-113]. Митрополит Євгеній планував видати зібраний список «Ходження», який був знайдений, згідно свідчень І.Сахарова, А.Норова та М.Веневітінова, в архівах Калайдовича [46, с.397].

Наступні джерелознавчі, історико-лінгвістичні дослідження тексту належать російськими вченими XIX ст., які в різний час входили до Румянцівського товариства, Товариства історії та старожитностей Російських, Імператорської Археографічної комісії. Мета їхньої діяльності полягала у пошуку й опублікуванні описів давньоруських подорожей до Святої землі і Константинополя. Намагаючись опрацювати максимальну кількість списків кожного пам'ятника, дослідники переслідували мету використовувати їх як окремі варіанти [27, с.153]. Зокрема, у 1834 р. Московське товариство історії і старожитностей російських на основі «сводного» списку митрополита Євгенія доручили Г.Коркунову видати «Ходження», але цей проект так і не був реалізований [8, с. 22-23; 46, с.397].

Заслуга підготовки та першого видання давньоруського джерела належить І.Сахарову. Опублікувавши три збірки, присвячені давньоруським паломництвам: «Подорожі руських людей в чужі землі» (1837 р.), «Подорожі руських людей по Святій Землі» (1839 р.), «Подорожі руських людей» (1849 р.), автор звернув особливу увагу на вивчення та систематизацію відомих варіантів Диніїлового паломника.

Знайдені списки І.Сахаров поділив на дві групи: повні і скорочені [46, с.340]. До першої групи автор прилучив рукописи із заголовком «*Книга глаголемая Странник*», що містили пролог, епілог та час подорожі (правління Святополка Ізяславича). Скорочену групу склали списки під заголовком «*Хождение игумена Даниила*», в тексті яких є значні пропуски та доповнення [41, с.VII]. І.Сахарову було відомо лише шість списків тексту, тому результати його роботи були доволі неточними. За словами М.Веневітінова, у результатах роботи І.Сахаров є багато технічних похибок, зокрема довільних виправлень тексту джерела, не говорячи вже про палеографічну точність, що не розкриває навіть лексичних особливостей пам'ятки [3, с.12].

Подальші дослідження давньоруських творів паломницького жанру відбувалося у двох напрямках: дослідники продовжували збирати й публікувати нові тексти, у той же час з'являються перші критичні роботи, присвячені давньоруським паломництвам, серед яких необхідно згадати публікації С.Соловйова, Н.Муравйова, С.Шевирьова І.Срезневського, А.Норова [42, 47, 19, 36]. Зокрема, професор С.Шевирьов у курсі лекцій по історії російської словесності коротко підсумував попередні дослідження тексту «Ходження». Враховуючи результати досліджень своїх попередників, С.Шевирьов запропонував свою гіпотезу щодо датування подорожі ігумена Даниїла. Автор вказує на те, що ігумен ходив до Святої Землі за часів правління в Києві Святополка Ізяславича (про що писав Митрополит Євгеній) 1093 – 1113 рр.; Даниїл говорив про місто Акру, яке знаходилося у володінні хрестоносців (С.Шевирьов вважав, що західноєвропейські рицарі взяли Акру у 1110 р.) Услід за Митрополитом Євгенієм верхню хронологічну межу ходження вчений прив'язував до походу Балдуїна на Дамаск 1114 – 1115 рр., що не відповідає інформації самого джерела (оскільки Святополк помер у 1113 р. і не міг згадуватися Даниїлом як живий) і суперечить версії М.Карамзіна про те, що руський прочанин у 1113 р. став єпископом Юрійвським. З огляду на це, С.Шевирьов припустив, що Даниїл відправився у паломництво в 1113 р., ще при житті Святополка, а перебуваючи на Святій Землі (16 місяців), не знав про його смерть. Проте таке судження, на наш погляд, є

малоймовірним [47, с.160-162]. Загалом дослідник погодився із аргументацією своїх попередників, що засвідчувала Чернігівське походження Даниїла.

Завдяки джерелознавчим пошукам першої половини XIX ст., текст «Ходження» був введений у науковий обіг, дослідники зробили перші спроби його критичного змістового аналізу, датування, класифікації списків, актуалізували низку питань для подальшого вивчення й аналізу.

У 1864 р. Імператорська Археографічна комісія публікує «Подорож ігумена Даниїла по Святій Землі на початку XII ст. (1113 – 1115 рр.)» під редакцією А.Норова. Автор мав у своєму розпорядженні 31 відомий на той час список, проте використав лише 15, мотивуючи це тим, що частина списків повністю подібні тим, які він обрав, решта скорочені або викривлені [8, с.37]. Текст «Ходження» відтворений на основі списку другої редакції (за класифікацією М.Веневітінова), яка була включена Макарієм до Четей-Міней. У вступі до своєї роботи дослідник погоджується із класифікацією І.Сахарова та робить спробу визначити час подорожі руського ігумена. [36, с.IV] А.Норов продовжував дотримуватися версії своїх попередників, тому, датуючи паломництво Даниїла, виходив із двох відомих на той час міркувань. Нижню хронологічну межу він визначив на основі вказівки у «Ходженні», про те, що руський прочанин подорожував у часи князювання у Києві Святополка Ізяславича. Верхню дослідник локалізує, базуючись на основі повідомлення джерела, що Даниїл супроводжував Балдуїна I у поході на Дамаск, який, згідно свідчень латинського хроніста хрестових походів Гійома Тірського, відбувся у 1115 р. Як уже зазначалося вище, це суперечило змісту «Ходження», де Святополк Ізяславич згадується ще живим. Врахувавши висновки І.Сахарова, С.Шевирьова та митрополита Євгенія, А.Норов зазначив, що Даниїл вирушив у паломництво при житті Київського князя й не знав про його кончину [36, с. V-VI].

Головним завданням, яке ставив перед собою дослідник, полягало у тому, щоб відтворити усю повноту історичних й топографічних вказівок Даниїла. Сам автор про це каже так: «Ця подорож цікава тим, що являє собою ширше поле для досліджень Святих місць, ніж описи Данилових попередників... ми знаходимо в нього менше похибок, ніж в його попередників і сучасників, ці неточності можна приписати пізнішим редакторам, які викривляли текст. Опис Даниїла охоплює усю Святу Землю, він важливий своїми подробицями про святині та топографічними даними» [36, с.IV]. Орієталіст й паломник А.Норов концентрує свою увагу на інформативності, топографічній точності джерела. Вивчення окремих рукописів для нього залишалось на другому плані, що у підсумку призвело до штучності його варіанту тексту [15, с.13]. Синтетичний характер публікації А.Норова втрачав свою цінність для подальших спроб його лінгвістичного та текстологічного вивчення. Цінність нового друкованого видання полягала у точності відтворення вказівок та інформації, яку подавав руський ігумен при описі свого паломництва до Святої Землі, що у підсумку утвердило «Ходження» в жанрі давньоруської літератури і спонукало дослідників до подальшого його вивчення. Зокрема, А.Пономарьов, розглядаючи давньоруську богословську літературу, не оминув своєю увагою давньоруський паломник, автором якого був давньоруський ігумен Даниїл [33, с.467-492].

На початку 80-х рр. XIX ст. поглиблені наукові дослідження тексту «Ходження» були пов'язані з діяльністю Православного Палестинського Товариства, члени якого (М.Веневітінов, Х. Лопарев, С.Долгов, С.Розанов та ін.) у 1883 р. започаткували видання Православного Палестинського збірника [27, с.154], у третьому томі якого М.Веневітінов опублікував повний текст джерела із критичними зауваженнями до нього.

М.Веневітінов ставив перед собою завдання зберегти особливості редакцій «Ходження» з урахуванням лексичних та орфографічних особливостей, а також не пропустити подробиці, які доповнюють чи пояснюють основний текст [15, с.XI].

При підготовці друкованого тексту джерела М.Веневітінов врахував усі помилки І.Сахарова та А.Норова. На його думку, І.Сахаров зовсім не дослідив історію пам'ятника, не зробив пояснювальних приміток, а за основу взяв перший ліпший рукопис, який був йому доступний [3, с.12]. Окрема «порція» критики пролунала на адресу А.Норова, суть якої зводилася до використання автором виключно синтетичного методу при відборі тільки історичних і топографічних свідчень із різноманітних списків без необхідного джерелознавчого,

текстологічного й лінгвістичного аналізу [3, с.13]. М.Веневітінов спростовує позицію А.Норова про те, що Макаріївські списки «Ходження» були кращими, оскільки в них не має вказівки на Святополка Ізяславича, що реконструюється на основі скорочених редакцій [8, с.42]. Власне, виходячи із критики своїх попередників, дослідник обґрунтував важливість нового перевидання, оскільки ще не досліджено історичне й літературне значення твору, списки його мало відомі та мало описані, не поділені на окремі редакції, кращий із відомих списків не визначений, а первинний текст не відновлений. М.Веневітінов говорить про складність визначити остаточну кількість списків означеного тексту. На його думку: «відновити первинний текст Даниїлового твору – кінцева мета, до вирішення якої повинна прагнути літературна історія цього пам'ятника. Навряд чи вона може бути досягнута наукою, якщо не буде відкрито нових списків до XV ст.» [8, с.44].

Новий друкований варіант під заголовком «*Житъе и хоженъе Данила руськыа земли игумена*» включав вступ і 97 глав. Текст джерела М.Веневітінов відтворив на основі другого списку І редакції, включаючи доповнення із п'ятого списку, а для порівняння залучає ще 8 списків XV – XVI ст. (за власною класифікацією). Використовуючи результати своїх ґрунтовних джерелознавчих пошуків, дослідник приходять до висновку, що даний літературний пам'ятник складається із трьох окремих самостійних частин поєднаних тільки особою автора. У першій частині відображено маршрут Даниїла від Константинополя до Єрусалиму, описано територію Палестини та околиці Єрусалима й зворотній шлях до столиці Візантійської імперії; другу частину складають описи подорожі Галілеєю; третю – розповідь про чудесне сходження благодатного вогню на Гробі Господньому під час святкування Паски. На такий висновок М.Веневітінова наштовхнула низка особливостей внутрішньої структури та зовнішніх ознак джерела. По-перше, кожна із зазначених частин доволі часто зустрічається в рукописах окремої редакції «Ходження». По-друге, у повних редакціях порядок окремих частин не завжди дотримується. По-третє, текст другої і третьої частини, як правило, оснащений різними післямовама [8, с.15].

Актуалізувавши необхідність нових досліджень давньоруського літературного пам'ятника XII ст., М.Веневітінов розпочав ґрунтовний джерелознавчий аналіз, результати якого й сьогодні не втратили своєї актуальності. Підсумки його роботи були репрезентовані у низці фундаментальних публікацій [3; 4; 5; 6; 7; 8; 15].

Беззаперечною заслугою дослідника стала класифікація списків «Ходження» XV – XIX ст., основними критеріями якої були назва тексту, кількість глав, наявність певного фактологічного матеріалу та вказівка на дату подорожі.

До першої групи належать 6 списків під заголовком «*Житие и хоженъе Даниила руския земли игумена*», текст яких поділений на 96-97 окремих глав, де у повному обсязі читається «Молитва Авраама» та «О горе Армафем», точно передані імена руських князів і княгинь, за душі яких Даниїл ревно молився у Святій Землі, відсутня вказівка на час подорожі та вставки у главах про «Стовп Давидів» і святе світло [15, с.VI-VII].

У другу редакцію М.Веневітінов об'єднав 18 списків під заголовком «*Паломникъ Даниила мниха. Странник*», де нараховувалося 50-69 окремих глав. Зменшення кількості глав на думку М.Веневітінова відбулося внаслідок механічного об'єднання під одним заголовком численних коротких глав [15, с.VII]. Мотивацію такого редакторського кроку могло бути те, що інформація, яку наводив Даниїл у XII ст., не відповідала історичним реаліям і втрачала свою актуальність. Серед інших характерних особливостей М.Веневітінов відзначив: відсутність глави про гору Армафем, вказівки на дату подорожі, скорочений варіант молитви Авраама, неточності в іменах князів [15, с.VII]. Списки даної редакції були використані митрополитом Макарієм і внесені до Четей-Міней, тому були найбільш розповсюдженими.

У наступну групу М.Веневітінов об'єднав 7 списків під заголовком «*Книга, глаголемая Странник*», текст яких був розбитий на 20-40 глав і містив пряму вказівку на дату подорожі, чого немає у списках першої та другої груп [15, с.VII]. У тексті редакцій не читається глава про гору Армафем, текст молитви Авраама скорочений, присутні помилки в іменах руських князів [15, с.VIII].

На відміну від І.Сахарова та А.Норова, М.Веневітінов в окрему четверту групу виділяє дві редакції, автори яких опускають вказівку на дату подорожі, припускаються помилок в іменах князів, вживають архаїзми та граматичні конструкції, характерні І групі списків. Таким чином, на думку дослідника, списки цієї групи є найточнішими, за виключенням вказівки на час паломництва [15, с.VIII].

Наступні 6 списків дослідник вважає неповними версіями І – III групи, 7 – фрагментарні списки, де розміщені лише окремі уривки «Ходження», 21 список М.Веневітінов не використовує як пізніші або невідомі йому.

Вивчаючи тексти «Ходження», М.Веневітінов концентрував свою увагу не тільки на джерелознавчій роботі, але й на аналізі та науково-критичному осмисленні твору. Аналізуючи численні метрологічні дані, які неодноразово подає у своєму тексті Даниїл, автор приходять до висновку, що вони втрачають свою точність по мірі віддалення об'єкту, відстань до якого вимірюється.

Як уже зазначалося вище, запропонована А.Норовим хронологія подорожі-проці Даниїла 1113 – 1115 р. містила ряд недоліків. З метою їх подолання М.Веневітінов робить спробу власної інтерпретації. Дослідник врахував усі факти, які могли допомогти визначити час Даниїлового паломництва, зокрема пряму вказівку у тексті на те, що руський прочанин здійснив своє паломництво в роки правління у Києві Святополка Ізяславича, зустрічі із Балдуїном Фландрським, крім того місто Акра під час подорожі Даниїла було вже в руках хрестоносців. З огляду на це, нижньою хронологічною межею паломництва М.Веневітінов вважав 1104 р. І.Сахаров, С.Шевирьов, митрополит Макарій, А.Норов та ін., опираючись на свідчення Гійома Тірського про похід Балдуїна на Дамаск у 1115 р., в якому брав участь (в якості попутника) Даниїл, стверджували, що саме ця дата є завершенням його подорожі. М.Веневітінов вказав на деякі погрішності і суперечності такої хронології, оскільки Даниїл згадує Святополка ще живим, а київський князь помер 1113 р. Пояснення цього факту тим, що Даниїл міг не знати про смерть князя, М.Веневітінов вважає неможливим через тісні русько-візантійські контакти [15, с.II-III]. Приймаючи до уваги висновки Г.Хагенмаєра, дослідник помітив, що розповідь Даниїла про похід Балдуїна на Дамаск не може датуватися 1115 р. Згаданий похід спрямовувався не проти Дамаска. Балдуїн I у союзі із дамаським еміром Тогтекіном і Балдуїном Антіохійським у 1115 р. виступив походом проти турецького вождя Бурзука, який стояв табором між Алеппо і Дамаском. Похід тривав не 10 днів, як розповідає Даниїл, а три місяці. Із латинських джерел добре видно, що Балдуїн вів постійну війну проти Дамаска не в 1115 р., а протягом 1106 – 1108 рр., і неодноразово виступав походом проти цього міста, що підтверджують свідчення Фулхерія Шартського, Альберта Ахенського та ін. [15, с.III]. Окреслені аргументи часткові підтверджуються тим, що Даниїл згадує місто Тріполь (у загальному переліку сирійських міст) до того як воно було захоплене франками (1109 р.). Отже М.Веневітінов приходять до висновку, що руський прочанин здійснив своє паломництво у 1106 – 1108 рр. У подальших своїх наукових пошуках вчений уточнив верхню хронологічну межу паломництва. М.Веневітінов звернув увагу на те, що Даниїл при усій ретельності своїх описів не згадав про Єрусалимського патріарха на святкуванні Паски. Аналізуючи історію Єрусалимського королівства, бачимо, що латинський патріарх Ламберт у 1103 р. покинув Святе місто і у 1107 р. помер у Мессині. Новообраний Ебремар у 1106 р. поїхав до Рима доводити Папі легітимність свого обрання. Таким чином, з кінця 1106 р. до кінці 1107 р. в Єрусалимі справді не було патріарха [15, с.147-148]. Розглянувши усі аргументи, М.Веневітінов датує Даниїлове паломництво до Святої Землі 1106 – 1107 рр., що залишається актуальним і сьогодні.

Результати роботи М.Веневітінова були високо оцінені в рецензіях на його публікації. На думку Л.Майкова, багаторічне вивчення М.Веневітінова даного пам'ятника гарантує ретельне виконання нового видання записок найдавнішого руського паломника-письменника [26, с.7]. Автор підтримує критичні зауваження М.Веневітінова щодо робіт А.С. Норова, І.П. Сахарова і погоджується з його версією датування Даниїлового паломництва 1106 – 1108 рр.

Як би не оцінювали результати джерелознавчих пошуків М.Веневітінова, саме його друкований варіант тексту джерела був покладений в основу пізніших науково-дослідницьких

опусів. У 1896 І.Глазунов у серії «Російська класна бібліотека» передрукував «Ходження» із Православного Палестинського збірника 1883 р. Це видання переслідувало виключно навчальні цілі, проте варіанти І.Сахарова та А.Норова І.Глазунова не влаштували. Перше з них видрукувано по достовірному списку з виправленнями та вставками, а друге переслідувало мету точно передати топографію Палестини, тому точне відтворення тексту було для А.Норова на другому плані [30, с.ІІ; 46, с.392].

Наприкінці ХІХ ст. вивчення тексту «Ходження» не втрачало своєї актуальності та знаходило продовження в публікаціях російських і західноєвропейських вчених. Серед найбільш відомих фахівців цього періоду, які ґрунтовно чи побіжно торкалися вивчення записок ігумена Даниїла, слід згадати Є.Голубінського, Н.Хагенмаєра, Е.Гампела, В.Іконнікова, Н.Ляменса, Г.Ласкіна, В.Малініна, А.Пономарьова, Н.Рузского, Н.Тіхонравова, П.Заболотського, А.Піпін та ін.

Наприкінці ХІХ ст. були закладені основи історико-богословського аналізу змісту уже відомих редакцій «Ходження». Зокрема, П.Заболотський вважав, що, описуючи близькосхідні святині, Даниїл не обмежувався детальним описом їх зовнішнього вигляду, а розповідав історичні події, які тісно пов'язані із тією чи іншою святинєю. Для цього руський ігумен використовує цитати Святого Письма, Святого Передання, сказання легендарного і апокрифічного характеру [17, с.224]. Поглиблюючи висновки Н.Тіхонравова, П.Заболотський на теоретичному рівні дав визначення релігійним легендам і релігійним апокрифам. Легендами автор називає тексти, які нав'язані благочестивою потребою віруючих доповнити розповіді (які на думку авторів були недоказаними) Святого Письма і Святого Передання (які не були під церковною заборонаю). Апокрифи – це доповнення до канонічного писання, що були заборонені церквою та внесені до «індексів» хибних, апокрифічних книг. Виходячи із наведених визначень, П.Заболотський виділяє апокрифічні легенди [17, с.225], дослідження яких в тексті «Ходження» є основною метою його публікації. Вжиті Даниїлом у своєму творі апокрифи загалом торкаються різних епізодів життя Ісуса Христа, Діви Марії, Йосипа, апостолів, святих Старого і Нового Заповітів, а також різноманітних священних для християнства реліквій [17, с.227]. Джерелом цих апокрифів були місцеві палестинські сказання, легенди та перекази з історії християнства, а також окремі апокрифічні тексти, якими руський ігумен міг скористатися під час написання свого твору. Локалізований П.Заболотським легендарно-апокрифічний пласт у тексті засвідчив той факт, що Даниїл був добре освіченою людиною, знав декілька мов, активно спілкувався із місцевим населенням (руський прочанин найняв собі провідника), володів Святим Письмом та ін.

Висновки. Підводячи підсумок, необхідно констатувати той факт, що «Ходження» було і залишається яскравим пам'ятником давньоруського письменства ХІІ ст., який, на жаль, не дійшов до нас в оригінальному вигляді, проте відомий за численними копіями (редакціями). Дослідники ХІХ ст. намагалися віднайти максимальну кількість рукописів, проаналізувати лінгвістичні і текстологічні особливості праці, вивчити зміст джерела. На зміну рукописній, у цей час започаткована друкована традиція видання цього давньоруського твору паломницького жанру. Аналіз публікованих варіантів тексту І.Сахарова та І.Норова дозволяє виділити цілий ряд недоліків, яких дослідники не змогли уникнути, з огляду на ряд об'єктивних та суб'єктивних причин. Врахувавши похибки своїх попередників, М.Веневітінов у 80-х. рр. ХІХ ст. зумів синтетично відтворити текст «Ходження», друкований варіант якого для сучасної науки залишається актуальним. Дослідник провів грандіозну джерелознавчу роботу: класифікував 70 відомих на той час списків джерела, визначив жанрові особливості твору, датував подорож Даниїла до Святої Землі (1106 – 1107 рр.) та ін. Незважаючи на окремі огріхи, результати проведених М.Веневітіновим досліджень заклали основи подальшого вивчення давньоруського літературного пам'ятника.

Література

1. Адрианованова-Перетц В.П. Из истории русско-украинский литературных связей в XVII век. Исследования и материалы по древнерусской литературе / В.П. Адрианованова-Перетц. – М.: АН СССР, 1961. – 420 с.
2. Айналов Д. Некоторые данные русских летописей о Палестине / Д.Айналов // Сообщение ПШО. – 1906. – Т. 17. – Вып. 3. – С. 333-352.

3. Веневитинов М.А. Заметки к истории „Хождения” игумена Даниила / М.А. Веневитинов // ЖМНП. – 1887, январь. – С. 11-67.
4. Веневитинов М.А. Заметки к истории Хождения Даниила игумена / М.А. Веневитинов // ЖМНП. – 1883. – май. – С. 1-13.
5. Веневитинов М.А. Немецкий перевод Хождение игумена Даниила в Святую Землю / М.А. Веневитинов // ЖМНП. – 1884. – август. – С. 248-258.
6. Веневитинов М.А. Переделка Хождение игумена Даниила в Сборнике Св. Дмитрия Ростовского / М.А. Веневитинов // ЧОИДР. – 1889. – Т.3. – Отд.2. – С. 1-25.
7. Веневитинов М.А. Хождение Даниила Игумена в изданиях И.П.Сахарова / М.А.Веневитинов // Труды Императорского Московского археологического общества. – 1889. – Т.13. – С. 1-103.
8. Веневитинов М.А. Хождение игумена Даниила в Святую Землю в начале XII вв. / М.А. Веневитинов // Летопись занятий археографической комиссии 1876 – 1877 гг. – 1884. – Вып. 7. – С. 1-138.
9. Веселовский А.Н. К вопросу об образовании местных легенд в Палестине / А.Н. Веселовский // ЖМНП. – 1885. – май. – С. 166-183.
10. Владимиров П.В. Древняя русская литература Киевского периода XI – XII вв. / П.В. Владимиров. – К., 1901. – 356 с.
11. Галахов А. История русской словесности / А.Галахов. – М: Типография Императорской академии наук, 1894. – Т.1.– С. 288-290.
12. Грушевський М. Історія української літератури: в 6 т., 9 кн. / М.Грушевський. – К. Наукова думка, 1993. – Т. 2. – 458 с.
13. Давньоруські любомудри / В.Горський, О.Вдовина, Ю.Завгородній, О.Киричок. – К.: Видавництво КМА, 2004. – 304 с.
14. Евстафьев П.В. Древняя русская литература / П.В. Евстафьев. – М.: Типография Императорской академии наук, 1879. – Вып. 2. – С. 29-30
15. Житие и хождение Даниила Русской земли игумена 1106 – 1108 гг. / под ред. М.А. Веневитинова // ППС. – 1883 – Вып. 3. – С. 1-192/
16. Житие и хождение Даниила Русской земли игумена 1106 – 1108 гг. / издание И.Глазунова – СПб.: Издательство ППО, 1896 – 212 с.
17. Заболотский П. Легендарный и апокрифический элементы в «Хождении игумена Даниила» / П.Заболотский // Русский филологический вестник. – 1899. – № 1 – 2. – С. 220-237.
18. Заболотский П. Легендарный и апокрифический элементы в «Хождении игумена Даниила» / П.Заболотский // Русский филологический вестник. – 1899. – № 3 – 4. – С. 237-273.
19. Известия Императорской академии наук по отделению русского языка и словесности / под ред. И.И.Срезневского. – Т. X. – СПб.: Типография Императорской академии наук, 1861 – 1863.
20. Иконникова В.С. Житѣе и хоженѣе Даниила Руськыя земли игумена 1106 – 1108. / В.С. Иконникова // Русская классная библиотека. – Вып. XXIV. – 1896. – С. 67-71.
21. История Руской литературы / [А.С. Орлов, В.П. Адрианова Перетц, Н.К. Гудзий]. – М-Л.: АН СССР, 1941. – Т.1. – 1941. – 403 с.
22. История русской литературы. – М.-Л.: АН СССР, 1941. – Т.1. – 345 с.
23. Истрин В.М. Очерк истории древнерусской литературы домонгольского периода XI – XIII вв. / В.М. Истрин. – Петроград: Наука, 1922. – 421 с.
24. Кармазин Н.М. История государства Российского / Н.М. Кармазин.– СПб.: АСТ, 2003. – Кн. 1. – 692 с.
25. Ласкин Г. Нечто о Данииле паломнике / Г.Ласкин // Сообщение ППО. – 1900. – Т. 11. – С. 110-115.
26. Майков Л.Н. Старинные русские паломники в издании Православного Палестинского общества / Л.Н. Майков // ЖМНП. – 1884. Июль.
27. Малето Е.И. Русские средневековые хождения в зеркале отечественной и зарубежной науки / Е.И. Малето // Вопросы истории. – 2004. – № 3. – С. 153-160.
28. Малинин В. Житѣе и хоженѣе Даниила Руськыя земли игумена 1106 – 1108 / В.Малинин // Труды Киевской духовной академии. – 1884. – Т.1. – С. 95-111.
29. Митрополит Евгений. Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина Греко-русской церкви. – СПб.: Типография И.Глазунова, 1827. – Т.1 – 773, LXXVI с.
30. Паломник Даниила мниха / ред. и прим. В.П.Геннинга. – СПб.: Типография Императорской академии наук, 1891. – С. XXVII, 214 с.
31. Петухов Е.В. Русская литература. Древний период / Е.В. Петухов. – М.: Наука, 1916. – 343 с.
32. Петухов Е.В. Русская литература. Исторический обзор главнейших литературных явлений древнего и нового периода. Древний период / Е.В. Петухов. – Петроград: Наука, 1916. – 412 с.
33. Пономарев А. К истории древнерусской церковной письменности. Игумен Даниил и его хождение в святую землю / А.Пономарев // Странник. – 1880. – декабрь. – С. 467-492
34. Порфирьев И. История русской словесности. – Ч.1. Древний период / И.Порфирьев. – Казань: Типография Генинга, 1909. – С. 409-415.
35. Приселков М.Д. Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси XII – XIII вв. / М.Д. Приселков. – СПб. Типография Императорской академии наук, 1913. – 323 с.

36. Путешествия игумена Даниила по святой земле в начале XII в. (1113 – 1115) / Изд. Археогр. ком. под ред. А.С. Норова. – СПб. Типография Императорской академии наук, 1867. – 196 с.
37. Путешествия игумена Даниила по святой земле в начале XII в. (1113 – 1115 pp.) / [под ред. А.С. Норова]. – СПб.: Изд. Археографической комиссии, 1867.
38. Пыпин А. Паломничество и путешествия для старой письменности / А.Пыпин // Вестник Европы. – Август, 1896. – Книга 8. – С. 715-722.
39. Пыпин А.Н. История русской литературы / А.Пыпин. – М.: Типография Императорской академии наук, 1898. – Т.1. – С. 271-378.
40. Рузский Н. Сведения о рукописях, содержащих в себе Хождение в Святую Землю русского игумена Даниила в начале XII века / Н.Рузский // Чтения в императорском обществе истории и древностей российских при московском университете. – 1891. – Кн.3. – Отд. 2. – С.129-133.
41. Сахаров И. Путешествие игумена Даниила по святым местам в начале XII века / И.Сахаров // Путешествия русских людей в чуждые земли. – СПб, 1837. – Ч.1. – С. 1-90.
42. Соловьев С.М. Сочинения в 18 книгах / С.М. Соловьев. – М.: Мысль, 1988 – Кн. 1. История России с древнейших времен. – 1988. – 797 с.
43. Сперанский М.Н. История древней русской литературы / М.Н. Сперанский. – М.: Типография Императорской академии наук 1914. – 324 с.
44. Тихонравов Н.С. Паломничество на Руси / Н.С. Тихонравов // Русская классическая библиотека. – 1896. – Вып. XXIV. – С. 21-46.
45. Тихонравов Н.С. памятники отечественной русской литературы / Н.С. Тихонравов. – М.: Типография Императорской академии наук, 1863. – Т.1. – 358 с.
46. Хождение игумена Даниила в Святую Землю в начале XII в. / Изд. подг. О.А. Белоброва, М.Гардзанити, Г.М. Прохоров, И.В. Федорова. – СПб.: Издательство Олега Абышко, 2007. – 416 с.
47. Шевырев С. История русской словесности, преимущественно древней. Курс лекций / С.Шевырев. – М.: Университетская типография, 1846. – Т. 1. – Ч. 1.– 341 с.

Victor Muderevych

Pilgrimage Daniel abbot experience and interpretation research studies nineteenth century

The article analyzes the research examining the abbot Daniel pilgrimage to the Holy Land. Research studies XIX century devoted to the study of source text and textual pilgrim. At this time the scientific use was introduced a synthetic version of the «origin Abbot Daniel» and made his critical analysis.

Keywords: pilgrimage, the Holy Land, Daniel, Jerusalem.

Надійшла до редакції 26.03.2015 р.